

DEGAS DANS DESEN

Paul Valéry

Paul Valéry (1871, Sète - 1945, Paris): Erken yaşta ortaya çıkan deniz merakı Valéry'yi Denizcilik Okulu'na girmeye itti. Daha sonra bu tasarısından vazgeçerek Montpellier'de hukuk öğrenimi gördü. Şiire olan ilgisi Hugo, Verlaine, Baudelaire okumalarıyla daha da arttı. Pierre Louÿs'le olan dostluğu sayesinde André Gide ile tanıştı. 1894 yılında Valéry yaşamını bütünüyle yazı yazmaya adanmak üzere Paris'e yerleşti ve en önemli yapıtlarını (*Monsieur Teste*, 1895; *La Jeune Parque*, 1917) yayımladı. Bu arada ünlü *Defterler*'ini (*Cahiers*) tutmaya devam ediyordu. 1927 yılında Fransız Akademisi'ne, 1937 yılında ise Collège de France'a kabul edildi. Şairliğinin ötesinde, sanattan bilime, psikolojiden dil konusuna dek pek çok alanda kafa yoran Paul Valéry bu düşünce zenginliğini 5 kitaplık *Variétés* (Çeşitlemeler) adlı yapıtında topladı.

Orçun Türkay 1976'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli yayınevlerine, kuruluşlara çevirmenlik ve editörlük yapıyor.

*Paul Valéry'nin
YKY'deki kitapları*

Eupalinos ve Öteki (2000)

Degas Dans Desen (2018)

PAUL VALÉRY

Degas Dans Desen

Çeviren
Orçun Türkay

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5036
Sanat - 241

Degas Dans Desen / Paul Valéry
Özgün adı: **Degas Danse Dessin**
Çeviren: **Orçun Türkay**

Kitap editörü: **Korkut Erdur**
Düzeltili: **Cennet Türker**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **İlknur Efe**

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İstanbul
Tel: 444 44 03 • Fax: (0216) 365 99 07-08 • www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 31345

Çeviriye temel alınan baskı: Gallimard, Paris, 1983
1. baskı: İstanbul, Şubat 2018
ISBN 978-975-08-4151-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

- Degas • 13
- Dans Üstüne • 21
- Victor-Massé Sokağı, 37 Numara • 27
- Degas ile Devrim • 33
- Sözler • 41
- 22 Ekim 1905 • 43
- Görmek ile Çizmek • 47
- Çalışma ile Güvensizlik • 51
- At, Dans ve Fotoğraf • 53
- Zemin ile Biçimsizlik Üstüne • 57
- Çıplak Üstüne • 61
- Degas'nın Siyasal Görüşü • 67
- Mimik • 69
- Ara Söz • 73
- Bir Başka Ara Söz • 75
- Degas ile Sone • 79
- Desen Delisi Degas • 83
- Bir Önceki Bölüme Ek • 87
- Ahlak Anlayışı • 89
- Kıskançlık Günahı • 91

Birkaç “Söz” ile Birtakım Özellikler • 93
Başka “Sözler” • 97
Manzara ve Daha Pek Çok Şey Üstüne Düşünceler • 99
Modern Sanat ile Büyük Sanat • 103
Resmin Özeti • 105
Romantizm • 109
Desen Biçim Değildir... • 111
Berthe Morisot’nun Degas’yla İlgili Anıları • 113
Sanatların Dili • 117
Dönem Sorunları • 121
Mösyö Ernest Rouart’ın Anıları • 123
Son Demleri ile Sonu • 131

Çevirmenin Önsözü

Orsay Müzesi, önümüzdeki Kasım ayında, Edgar Degas'nın ölümünün yüzüncü yıldönümü için, bu küçük kitap –Müze'nin internet sitesindeki duyuruda “değeri bilinmemiş” kitap– üstünden, ona odaklanacak bir sergi açmaya hazırlanıyor. Serginin adı da “Degas Dans Desen”. Altbaşlığıysa: “Degas'ı Paul Valéry'yle Birlikte Anmak”. Resimler, yontular da (balmumundan yaptığı yontular arasında bir Degas başı da var) yapmış yazar, ozan Valéry'yle onun epey tuttuğu soneler yazmış ressam Degas'nın yapıtları yan yana koşulacak anlaşılır.

Bu kitabın “değerinin bilinmemesi” bir yana, Fransızlarda Valéry'nin “gitgide unutulduğu” görüşü yaygın. Bunun belki en somut, en önemli kaynağı, kuşkusuz, Yves Bonnefoy'nın 1958'de yazdığı, “Dönek Valéry” başlıklı yazı. Orada: “Valéry'yi unutmalyız” diyor öteki ozan. “Bizim dilimiz geometriyle varoluşun birbirinden ayrıldığı bir zamana aittir, yasaların sözcüklerle değil de sözcüklere karşı arandığı, sözün rastlantıdan başka bir şey olmama düzeyine yükseltildiği bir zamana; ama bunu anlamadı Valéry¹.” Kaldı ki, Bonnefoy bu yazısının sonraki baskılarına, en sona bir dipnot eklemiştir. Kimi Valéry savunucularına, onun okul kitaplarındaki bir “kartpostal şairi”ne indirgenmesine –Bonnefoy işi oraya vardır-mıyor elbette, ama özellikle İnternet üstünde bir alıntı deposuna dönüştüğünü söyleyenler de var– karşı çıkanlara göre, bir anlamda “pişmanlığa” işaret eden o dipnotta, yazıyı Valéry'yi önemseydiği için yazdığını, bunun da bir yazar açısından çok değerli sayılması gerektiğini fısıldıyor. Gelgelelim, bu “Valéry'yi unutmali mıyız?” konusu öyle bir noktaya varmış ki, gerek *Degas Dans Desen*'le, gerek başka yapıtlarıyla ilgili okuduğum birçok yazıda Valéry önce “unutuluş”la anımsanır olmuş.

---

1 Y. Bonnefoy, *Olasılık Dışındaki*, çev. Ömer Aygün, YKY, 2003. Yazıyı bu derlemeye alınca adını da değiştirmiş Bonnefoy, yalnızca “Paul Valéry” demiştir.

Kişisel düşüncelerim –belki burada “duygularım” demem daha doğru olurdu– bu noktada hiç önemli olmasa da, *Degas Dans Desen*’e “değeri bilinmemiş bir kitap” denmesi beni çok şaşırttı. Her şeyden önce, Degas’a düşkünlüğüm nedeniyle, –yalan değil, neredeyse tam tarihini kestirebiliyorum– yaklaşık yirmi yıldır dönüp durduğum bir metin bu. Birkaç baskısı elimden geçti. Fransız Kültür Merkezi’nin kütüphanesindeki, eski Sermet Çifter Kütüphanesi’ndeki kopyalara aylarca el koydum, sonra Gallimard’ın 1998’de çıkardığı, görsel malzemesi bol baskıyı edindim. Dans dendi mi, Degas dendi mi, önce bu kitaba başvurdum. Valéry’nin söylediklerinden hareketle, “biçimsiz” nesnelere çizmeye kalktım. Doğruya doğru, kitapta iyi anlayamadığım, içinden çıkamadığım birçok yer de oldu. Valéry, benim için, hiç kolay değil. Daha önce, “Deniz Gömütlüğü” üstüne kendi yazdığı, görece kısa bir metni çevirmiştim de canım çıkmıştı. Sonunda, eskilerin dediği gibi, doğru dürüst okuyabilmek için bu kez *Degas Dans Desen*’i çevirmek istedim. Yine canım çıktı.

Kitabı ilk kez Ambroise Vollard 1936’da, Maurice Potin’in Degas kompozisyonlarından hareketle yaptığı yirmi altı gravür eşliğinde yayımlamış. Sonra hakları Gallimard’a geçmiş, Paul Valéry’nin toplu yapıtları içinde yer almış birçok kez, resimsiz. Son baskısı, sözünü ettiğim, fotoğraflarla, resimlerle bezeli 1998 baskısı. Ne var ki, çalışmaya başlayınca, bu son baskıda birtakım farklılıkların, yazım hatalarının olduğunu gördüm. Valéry 1945’te ölmüş, dolayısıyla yapıtları artık kamu malı sayılıyor. Ben de *Degas Dans Desen*’in tam metninin bir başka baskısına kolayca ulaşabileceğimi sandım. Öyle olmadı. İçinde zaman zaman kullanılan görsel malzemenin ya da eleştirel baskıların kamu malından sayılmamasından ötürü olsa gerek. Fransız Ulusal Kütüphanesi’nin Gallica projesi, metni Valéry’nin 1931-1950 arasında yayımlanan toplu yapıtlarının 8. cildindeki haliyle İnternet’e taşımış neyse. Çeviriye, gerek yazım, gerek satır aralıkları gibi biçimsel konular açısından, onu, bir de kitabın, Yapı Kredi Yayınlarından aldığım 1983 baskısını temel aldım. Bu ikisi arasında bile birkaç ufak tefek fark vardı. Yeri geldiğinde bir virgülün bile ortalığı birbirine katabildiği bir metinde, ulaşabildiğim en eski baskı gözüme daha güvenilir göründü. Yıllar geçtikçe, hatalar artmış gibi.

Valéry giriş yazısında büyük olasılıkla Vollard baskısındaki gravür-
lere gönderme yaparak, Degas'ın birtakım çizimlerinin çevresinde,
kalemını kapıp koyuverdiğini, yazdığı metnin desenlerle bağının
çok gevşek olduğunu söylüyor. Gerçekten de öyle. Bu yüzden,
kitap her baskıda farklı farklı desenler eşliğinde de, çıplak da
okunabiliyor. Metin, belli birtakım yapıtlarla ilgilenmekten çok, bir
genel anlayışı irdeliyor, Valéry'nin daha o zaman yitmeye başladığı-
nı düşündüğü, geriye kalan tek tük temsilcileri modern toplumdan
dışlanan, hatta akıl hastanelerine kapatılan, eskil, bambaşka bir
anlayış bu. Degas'ya eski ustalardan kalmış bir anlayış. "Nasıl bu
denli gevşeyebildi insanlar?" Tutucu da sayılabilecek bir anlayış
kuşkusuz. Valéry'nin burada sözcelimi kübizmle ilgili söyledikleri
doğal olarak çok eleştirilmiş. Kumsallardaki çıplaklar için söyle-
dikleriyse bugün kulağa gülünç geliyor. Ama Degas, dans, desen
bir yana, genel olarak hareket, görme biçimleri, kıvrım, Mallarmé,
İzlenimcilik, gelenek, resimde çıplak gibi konularda kitabın temel
bir kaynak olduğu sanırım su götürmez. Kaldı ki, Fransızcadan
başka yabancı dillerde, bu konuları işleyen metinlerde, yeni metin-
lerde de, alıntılanmayan, kurcalanmayan tümcesi neredeyse yok.
Görünüşe göre, o dillerde, bir değer bilmezlikten söz edilemez.

Bu, Valéry'nin vurguladığı gibi, kesinkes kuralınca yazılmış bir
yaşamöyküsü değil. Kurmaca bir metin hiç değil. Degas'ın desen-
lerinden öte, varlığıyla, sonra yokluğuyla yüklü, doğrusu isteme-
den katıldığı bir ortak çalışma belki bir yerde. Dilerim, sonsuz bir
emekle yontulmuş bu hayaletler, dansçılar, atlar, ozanlar, ustalar
size de belki işinize yaramayacak düşler, düşünceler kurdururlar.

Orçun Türkay
İstanbul, 2017

Kontes de Behague'a

Kendi portresi, büyük olasılıkla 1857.

Degas

Hani yarı dalgın bir okur bir kitabın sayfa kenarlarına bir şeyler karalar, kendini koyuverip kalemine estiği gibi, okunaklı yığınların yanına küçük varlıklar ya da belli belirsiz dallar budaklar çizer ya, ben de kendimi zihnin savrulmalarına bırakarak, aynısını Edgar Degas'nın şu birkaç çalışmasının¹ çevresinde yapacağım.

Bu resimlerin yanına okunmasa da olabilecek ya da bir solukta okunmasa da olabilecek, desenlerle bağı çok gevşek, ilişkisi de çok uzak kısacık bir metin konduracağım.

Dolayısıyla, kendine özgü bir kişiyle, eşine az rastlanır, canlı, incelikli, kaygılı bir zekâyla, son derece kararlı, saltık görüşleriyle sarsılmaz yargılarının altında, ne denli kendine güvensiz, kendini yeterli görme konusunda ne denli umutsuz olduğunu anlatabileceğim; eski ustaları çok iyi bildiği için böyle hem çok acı, hem de çok soylu duygulara kapılan, onlara dayandırdığı gizleri açığa çıkarmaya can atan, çelişkili kusursuzlukları üstüne düşünüp duran, ağırbaşlı, büyük bir sanatçıyla ilgili anılarımın, çeşitli düşüncelerimin özgürce canlanacağı bir tür monolog olacak bu yalnızca. Degas'ya göre, sanat kimsenin aydınlatamadığı, çok az kişinin varlığından kuşku duyabildiği, matematikten de karmaşık bir matematiğin problemlerinden başka bir şey değildi. *Bilgin işi sanattan söz etmeyi sever, bir resmin bir dizi işlemin sonucu olduğunu söylerdi...* Yapıtlar saf gözlere bir konuyla bir yeteneğin kutlu buluşmasından doğuyormuş gibi görünürken, böylesine derin, hatta belki akıllıca davranmadığı düşünülebilecek denli derin bir sanatçı, zevki erteler, güçlük çıkarır, kestirmelerden sakınır.

Degas düşüncelerinin biricik nesnesiyle ilgili olmayan her şeyi reddettiği gibi *kolaylığı* da reddediyordu. Tek isteği kendisini onaylayabilmek, yani yargıçların en sertini, en acımasızını, en dürüstünü hoşnut edebilmektir. Gerek saygınlığa, üstünlüğe, servete, gerek

---

1 Bu kitabın ilk baskısı Degas'nın çalışmalarının gravürlerini içeriyordu (ç.n.)

yazarın cömert bir ciddiyetsizlikle sanatçıya kazandırabileceği o üne kimse onun gibi düpedüz burun kıvrıamazdı. Yapıtlarının yazgısını insanların beğenisine, baştakilere ya da ticari çıkarlara bağımlı kılanlarla korkunç alay ederdi. Nasıl ki gerçek inananın işi yalnızca Tanrı'yıdır ve onun karşısında ne açığızlığı, ne dolap çevirmenin, ne hesapların, ne danışıklığın, ne tavrın, ne görüntünün bir önemi vardır, o da yalnızca sanatıyla ilgili kafasında oluşturduğu düşünceye boyun eğerek, yolundan dönmedi, hiç değişmedi. Kendisini olabildiğince zorlayarak elde edebileceği şeyler dışında bir şey görmezdi gözü.

Bütün bu konulara döneceğim kuşkusuz... Kaldı ki, bundan sonra ne diyeceğimi de pek bilmiyorum. *Degas* konusunda, bir *Dans'a*, bir *Desen'e* doğru biraz kayabilirim. Sonuçta, bu kesinlikle kuralına göre yazılmış bir yaşamöyküsü değil; yaşamöykülerine çok iyi gözle bakmam, bu da yaşamöyküsü yazabilecek biri olmadığını kanıtıyor ancak. Üstelik, birinin yaşamı bir dizi *rastlantıdan*, ayrıca bu birtakım olaylara verilen az çok doğru *yanıtlardan* başka bir şey değildir...

Öte yandan, benim için bir insanda önemli olan şey, *ilinekler* değildir; soyu soppu, aşkları, acıları, gözlemlenebilecek şeylerin neredeyse hiçbirisi işime yaramaz. Kendisinin değerini belirleyip, onu herkesten de, benden de derinlemesine ayıran şeyleri bunların *gerçekte* hiç aydınlatmadığını düşünürüm. Bize güvenilir hiçbir şey öğretmeyen bu ayrıntıları benim çoğunlukla merak etmediğimi söylemiyorum; *ilgimi çeken şey her zaman önem verdiğim şey değildir*, bu herkes için geçerli. Ama kişi *eğlenceli şeylere* bel bağlamamalı.

Degas'nın burada aktaracağım özelliklerinin birçoğu kendi anılarına dayanmıyor. *Degas'ı* çocukluğundan beri yakından tanımış, âni ânini tutmayan ustaya hem hayranlık duyarak hem de ondan saygıyla çekinerek büyümüş, özlü sözleri ve öğütleriyle beslenmiş, tartışmaya kapalı buyrukları üstüne, incelik gösterip kendim için yazmama izin verdiği, hem eğlenceli, hem önemli bilgilerle dolu öyküsünü olduğu gibi anlatacağım, çeşitli yağlıboya ya da gravür denemeleri yapmış Ernest Rouart'a borçluyum aktardıklarımı.

Son olarak, işin içine estetiği, *eleştiriyi* hiç karıştırmayacağım ya da onlara olabildiğince az başvuracağım.